

Ve víru jugoslávské krize

Chorvatsko na počátku roku 1989¹

Boris Mosković

Pro budoucí vývoj jugoslávské federace znamenal rok 1988 v mnoha ohledech zásadní přelom. Dramatické události odehrávající se během tohoto roku v Srbsku a Slovinsku představovaly prolog jugoslávské krize. V Chorvatsku měl dopad těchto otřesů svá specifika, jež vypovídají nejen o politickém a společenském klimatu této druhé největší jugoslávské republiky, ale celkově ilustrují i složitý charakter počínajícího procesu dezintegrace společného státu.

Situace na jugoslávské i chorvatské vnitropolitické scéně byla na počátku roku 1989 patrně nejvýrazněji poznamenána fenoménem *antibyrokratické revoluce*. Tímto názvem byly především v mediálním prostředí označovány údajně až stotisícové mítinky stoupenců Miloševićova politického kurzu. Zprvu se konaly jako výraz solidarity se stále zhoršujícím se postavením kosovských Srbů. Zhruba od poloviny roku 1988 se však průběh a základní požadavky těchto shromáždění výrazně zradikalizovaly. Osten masivních demonstrací totiž začal mířit proti údajně „byrokratizovaným“ politickým elitám ve Vojvodině, Kosovu a Černé Hoře. Mocenské špičky těchto jugoslávských federálních jednotek se podle protestujících odcizily národním požadavkům a ztratily tak svou důvěryhodnost i právo nadále setrvat na svých postech. Základním cílem pravidelně se konajících mítinek tak mělo být sesazení těchto zdiskreditovaných funkcionářů. Toto *dogadžanje naroda*² ve svém důsledku nakonec vedlo především k svržení politiků nesouhlasících z různých důvodů s dosavadními Miloševićovými kroky. V autonomních oblastech se do konce roku 1988 do předních pozic dostali Miloševićovi spojenci, což mu otevřelo cestu k realizaci avizovaných ústavních změn. Černohorské vedení sice dokázalo protestní tlaky ustát, ale také jeho pozice se s blížícím koncem roku ukazovala jako nadále neudržitelná.³

-
- 1 Tento výstup vznikl v rámci projektu „Chorvatsko na rozcestí. Vnitropolitický vývoj Chorvatska od začátku roku 1989 do prvních pluralitních voleb v roce 1990“ řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze jako Vnitřní grant 2014.
  - 2 Do češtiny obtížně přeložitelný výraz, který pro tyto události použil srbský spisovatel Milovan Vitezović během svého vystoupení na bělehradském mítinku v listopadu 1988.
  - 3 K tématu *antibyrokratické revoluce* viz: ŠTĚPÁNEK, V., *Antibyrokratická revoluce v Srbsku v letech 1988–1989*, in: *Studia historica brunensia*, Brno 2006, roč. 2006, C52, s. 189–223; MILOSAVLJEVIĆ, O., *Antibirokratska revolucija 1987–1989. godine*, in: *Dijalog povjesničara / is-*

Politické zemětřesení však nebylo jediným a ani nejvýznamnějším následkem *antibyrokratické revoluce*. Stále patrnější nacionální až nacionalistický nádech státních mítinků byl odrazem již řadu měsíců pozorovatelné zásadní názorové proměny u převážné části srbské veřejnosti. Kosovská otázka přitom představovala nejen katalyzátor, ale i nejcitlivější bod těchto společenských nálad. V nich záhy převážil vyhocený, mnohdy až hysterický postoj, se kterým začala výrazná většina srbské společnosti nově přistupovat k tomuto dosud často podceňovanému tématu. Toto emocionální vnímání kosovské problematiky, ale i celkově otázky postavení srbského etnika se promítlo i do vztahu s ostatními národy a národnostmi jugoslávské federace. Jak ve sloganech *antibyrokratické revoluce*, tak i ve stále vyhocenějším mediálním ovzduší v Srbsku se objevovaly útoky na politické představitele ostatních jugoslávských republik, jejichž postoj k aktuálnímu dění v Srbsku byl vnímán jako nechápavý či dokonce nepřátelský. Ve svých důsledcích tak *antibyrokratická revoluce* vedla k celkovému vyostření politických poměrů. Akcentováním nacionální problematiky navíc výrazně přispěla i k mezietnickému napětí v Jugoslávii.⁴

Také velkou část slovinské společnosti zachvátily v průběhu roku 1988 nacionalisticky laděné nálady. Nemalá část zdejší veřejnosti se společensky aktivizovala na jaře 1988 při procesu s Janezem Janšou a jeho spolupracovníky, již stanuli před vojenským tribunálem kvůli plánovanému zveřejnění citlivých armádních informací. Ve slovinském prostředí bylo soudní líčení reflektováno jako vykonstruované. Navíc kvůli tomu, že bylo vedeno v srbochorvatštině, ho velká část veřejnosti vnímala i jako protislovinsky zaměřené. Posilovalo to i před soudním procesem silně negativní postoje řady Slovinců nejen vůči armádě, ale stále častěji i k institucím společného státu. Samotné soudní líčení bylo v Lublani doprovázeno několikatisícovými protestními akcemi. Zazněla při nich i hesla namířená vůči příslušníkům některých ostatních jugoslávských národů, kteří se od šedesátých let stále častěji stěhovali do Slovinska za práci i vyšším životním standardem.⁵

Bouřlivý vývoj v Srbsku a Slovinsku vedl v obou republikách k stále patrnější nacionální homogenizaci. Pro vnitropolitický i společenský vývoj jugoslávské federace znamenal tento posun ve vnímání nacionálních témat důležitý mezník. Debatám v nejvyšších patrech jugoslávské politiky totiž začala zcela jednoznačně dominovat národnostní a státoprávní otázka. Rozdílné pohledy na tuto stále vyhocenější problematiku tak rozdělily nejen politické elity jednotlivých federálních jednotek, ale výrazně přispěly i k polarizaci jugoslávské společnosti.

---

toričara, Zagreb 2003, s. 319–338. K různým aspektům srbského nacionalismu na přelomu osmdesátých a devadesátých let pak viz POPOV, N. (ed.), *Srpska strana rata: Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Beograd 1996.

4 O těchto rovinách *antibyrokratické revoluce* viz MIMICA, A. — VUČETIĆ, R., *Vreme kada je narod govorio: Odjeci i reagovanja u Politici, 1988–1991*, Beograd 2008.

5 Tato hesla zaznamenává ve svých memoárech například DIZDAREVIĆ, R., *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*, Praha 2002, s. 192. Vývoj Slovinska v osmdesátých letech dosud nejpodrobněji viz REPE, B., *Slovinci v 80. letih*, in: *Zgodovinski časopis*, 2000, roč. 54, č. 2 (119), s. 233–262; REPE, B., *Slovinci v 80. letih*, in: *Zgodovinski časopis*, 2000, roč. 54, č. 3 (120), s. 413–448.

Postoje chorvatské politické reprezentace vůči aktuálnímu politickému dění v Jugoslávii byly v mnoha ohledech specifické. I přes dynamicky se měnící jugoslávskou realitu se snažila národnostní otázku důsledně vnímat na základě ideologických postulátů posttitoistického režimu. Striktní odmítání uchýlit se k jakýmkoliv nacionálně motivovaným krokům přitom vycházelo v atmosféře nacionalistické euforie v Srbsku a Slovinsku z několika příčin. Manévrovací prostor chorvatské politické elity byl v jistém ohledu stále ještě výrazně limitován citlivou zkušeností s potlačením nacionálně-reformního hnutí v roce 1971. Národnostní otázka tedy byla i takřka po dvou dekádách pro chorvatské vedení stále citlivou záležitostí. Jeho stanoviska v tomto směru však nelze hodnotit výlučně prizmatem komplexu z událostí počátku sedmdesátých let.⁶ Opatrná reakce politické garnitury v Chorvatsku na probíhající procesy nacionální homogenizace v sousedních republikách vycházela i z realističtějších pozic. V prostředí dramaticky se zhoršujících mezietských vztahů v Jugoslávii bylo totiž podle chorvatských komunistů potřebné zaujmout zodpovědný postoj důsledně se vyhýbající další eskalaci napětí.⁷ Etnický původ jednotlivých chorvatských funkcionářů přitom neměl na jejich postoje a rozhodování v námi sledovaném období žádný konkrétní vliv. Mnozí chorvatští politici srbského původu (Stanko Stojčević, Dušan Dragosavac, Milutin Baltić) sdíleli obavy z Miloševićovy politiky stejně jako jejich kolegové chorvatské národnosti. Dokonce se kvůli svému ambivalentnímu vztahu k obrozujícímu se srbskému nacionalismu sami i často stávali terčem obvinění na protestních mítincích *antibyrokratické revoluce*. U mnoha chorvatských funkcionářů upřímně motivovaná snaha nepřispívat vlastními nacionálně zabarvenými prohlášeními k dalšímu rozdělení jugoslávské společnosti se však ani v samotném Chorvatsku nesetkávala vždy s porozuměním. Zatímco některá média často chápala takto formulované a aplikované postoje republikového komunistického vedení jako názorovou indiferentnost a zkostnatělost, část nacionálně smýšlející společnosti ho interpretovala jako odcizení chorvatským národním zájmům a neschopnost bránit se útokům srbských nacionalistů.

Chorvatská politická scéna prošla po roce 1986, stejně jako například srbská či slovinská, výraznou personální obměnou. Do politického důchodu odešli dlouholetí funkcionáři držící se u moci od potlačení *chorvatského jara* v roce 1971. Na rozdíl od Slovinska či Srbska však chorvatští komunisté zůstávali i po této generační výměně značně rozdělení do několika skupin.⁸ Přesnější obrysy této dělicí linie přitom nelze jasněji vymezit podle některého z běžných kritérií (odlišné politické či ekonomické názory, rozdílná národnostní příslušnost nebo různé postoje k státoprávním otázkám apod.). Na konci roku 1988 nelze v chorvatském prostředí najít osobnosti typu Miloševiće či Kučana, kteří kvůli dění ve svých republikách začali čím dál zřetelněji vystupovat jako političtí vůdci pevně spjatí se svým republikovým či dokonce národ-

6 Srv. WOODWARD, S. L., *Balkanska tragedija: kaos i raspad posle hladnog rata*, Beograd 1997, s. 97.

7 Patrný byl takový politický styl a postoj například u předsedy Předsednictva ÚV SKH Stanka Stojčeviće, viz například MALOČA, Mladen, Predsjednik s distancom, *Danas*, 21. 2. 1989, s. 12-13.

8 MEIER, V., *Wie Jugoslawien verspielt wurde*, München 1999, s. 69-70.

ním prostředím. Tradičně tak bývá rozložení sil v nejvyšších kruzích chorvatské politiky v poslední třetině osmdesátých let rozdělováno na skupinu blízkou někdejšímu federálnímu premiérovi Mikovi Špiljakovi (Stanko Stojčević, Ivo Družić) a zastávce politického kurzu Stipe Šuvara. Mezi nimi přitom oscillovali či nezávisle vystupovali politici přicházející do vrcholných politických funkcí z ekonomické sféry, jako byli například pozdější federální premiér Ante Marković či Drago Dimitrović.⁹ Stejně tak na chorvatské vnitropolitické scéně působili i politici, u kterých vazba na některou z těchto skupin není patrná (Celestin Sardelić, Ivica Račan). Celkově se však jedná o rozdělení značně schematické, jež vypovídá o politické realitě v Chorvatsku jen velmi omezeně. Při současném stavu vědeckého poznání tak lze pouze opatrně konstatovat, že názorová diferenciacie měla na toto přeskupování v rámci SKH jen částečný vliv. Mnohem patrněji ho totiž určovaly osobní antipatie či vzájemná rivalita. Přesto však skutečnost, že značná rozdrobenost mezi chorvatskými komunisty trvala i přes stále zřetelnější komplikace na jugoslávské politické scéně, v mnoha ohledech ilustruje složitost vnitřních poměrů v Chorvatsku v předvečer rozpadu společného státu.

V praxi vedla politika *chorvatského mlčení*, jak byl chorvatský politický kurz nazýván ve sdělovacích prostředcích, k značnému podcenění nacionálně zabarvených tenzí v jugoslávské společnosti. Na počátku roku 1989 nedošlo v Chorvatsku i přes bouřlivé dění v okolních republikách stále ještě k patrnému nárůstu obdobných nacionalisticky vyhocených nálad. Jen těžko se však dalo očekávat, že celkové vyostření národnostní otázky zůstane v této druhé nejlidnatější jugoslávské republice i vzhledem k jejímu etnickému složení bez patrnější odezvy. V tomto kontextu představovaly události v Miloševićově Srbsku pro chorvatské vedení značnou komplikaci. Vzdemuté nacionalistické cítění nemalé části srbské veřejnosti a s tím spojený stále patrnější sklon srbského politického vedení k nacionálně motivovaným postupům stavěly chorvatské vedení před případnou hrozbu aktivizace vlastního veřejného mínění v podobném nacionalisticky vyhoceném duchu. Chorvatští funkcionáři se při těchto kalkulacích řídili v politických kruzích i nemalé části společnosti hluboce zakořeněným vzorcem. Podle něj na každý nacionalistický výpad jednoho z jugoslávských národů bude následovat obdobně radikální reakce u etnika, které se bude cítit tímto útokem nejvíce ohroženo.¹⁰

V chorvatských podmínkách byly však pohyby na srbské společenské a politické scéně citlivé především z důvodu početné, více než půlmilionové srbské komunity žijící na území Socialistické republiky Chorvatsko (*Socijalistička republika Hrvatska*,

9 Rozdělení chorvatské politické elity na různé skupiny popisuje ve svých pracích řada autorů. Žádný se však detailně nezabývá konkrétními dopady tohoto rozdělení. Viz například BILANDŽIĆ, D., *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999, s. 745–746; HUDELIST, D., *Banket u Hrvatskoj: Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989–1990*, Zagreb 1999, s. 239–242; TUĐEN, B., *Tito, Tuđman, Hrvatska: 100 skica za portrete s političkog groblja*, Zagreb 2013, passim.

10 Tento přístup je možné zachytit také v mediálním prostředí, kdy se na výpady srbského nacionalismu reagovalo právě tímto argumentem, viz BEŠKER, Inoslav, Hajka na novinare, *Vjesnik*, 4. 1. 1989, s. 3.

SRH). Z hlediska zcela reálných obav z dopadů *antibyrokratické revoluce* na nacionální homogenizaci srbského etnika je nutné si uvědomit, že velká část Srbů v Chorvatsku žila kompaktně v oblastech někdejší Vojenské hranice či východní Slavonie. Do konce roku 1988 byla shromáždění *antibyrokratické revoluce* prakticky omezena na území užšího Srbska, Vojvodiny, Kosova a Černé Hory. V kruzích organizátorů těchto mítinků však byla již v létě 1988 nastolena otázka případného „vývozu“ obdobných masových shromáždění i do dalších částí Jugoslávie.¹¹ Pád mocenské elity ve Vojvodině a Kosovu a otrěsená pozice politické špičky Černé Hory zapříčinily nejen u nejvyšších chorvatských funkcionářů obavy z podobně zaranžovaných shromáždění ve vlastních republikách. V chorvatském prostředí, stejně jako v sousední Bosně a Hercegovině, by přitom podobné masové demonstrace nevedly jen k případnému ohrožení postavení republikového vedení, ale vzhledem ke stále patrnějšímu nacionálnímu charakteru by velmi pravděpodobně měly za následek i vyostření mezietnických vztahů.

Postoj k *antibyrokratické revoluci* a její interpretace rozdělily v druhé polovině roku 1988 jugoslávskou politickou scénu. Zatímco Miloševićovo vedení obhajovalo její akce jako výraz národní vůle a oprávněnou reakci na dlouho zanedbávanou kosovskou otázku, slovinské vedení je označilo jako hegemonisticky motivované tendence. Nejvyšší státní i stranické vedení Jugoslávie přitom opakovaně vyzývalo srbské politiky k uklidnění situace. Zároveň po Miloševićově vedení žádalo garance, že přistoupí ke krokům zamezujícím další šíření podobných demonstrací.¹² Stanoviska chorvatské vládnoucí skupiny k stále výbušnější národnostní otázce lze ostatně pozorovat právě v její reakci na dění v sousedním Srbsku. Ve způsobu, s jakým vedení této republiky k fenoménu *antibyrokratické revoluce* přistupovalo, lze spatřit nejen určitou míru obav a znepokojení, ale i jistou opatrnost a snahu vyhnout se vyhocenému vnímání těchto událostí. Zatímco například politická nomenklatura Bosny a Hercegoviny jednoznačně odmítla iniciativy k „vývozu“ mítinků s argumentem, že vzhledem k národnostnímu složení této svazové republiky by podobné akce vedly k nepřipustnému shromažďování na čistě nacionálním základě,¹³ chorvatská politická špička reagovala v jiném tónu. Zcela v duchu výše nastíněného přístupu k národnostní problematice sice odmítla princip nacionálně motivovaných mítinků, ale prohlášení ústředního výboru vydané při této příležitosti počátkem září 1988 působilo ve srovnání s obdobnými komentáři ostatních republikových vedení značně frázovitě a méně konkrétně.¹⁴ V této reakci byla snadno rozpoznatelná snaha chorvatských komunistů vyhnout se střetu se srbským vedením. Případný konflikt by totiž podle dosavadní praxe *antibyrokratické revoluce* vedl nejen k útokům na některé členy nejvyššího vedení Chorvatska, ale v mnoha ohledech by i výrazně poznamenal celkové ovzduší v chorvatské společnosti.

Chorvatští komunisté nedokázali i přes umírněný, v mnoha ohledech až defenzivní přístup k aktuálním otázkám účinně zabránit útokům do vlastních řad ze strany

11 HUDELIST, D., *Kosovo: bitka bez iluzija*, Zagreb 1989, s. 219.

12 JOVIĆ, D., *Jugoslavija, država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974–1990*, Zagreb 2003, s. 421–422.

13 ŠUVAR, S., *Nezavršeni mandat, 2: Na udaru antibirokratske revolucije*, Zagreb 1989, s. 39–40.

14 Tamtéž, s. 42–43.

bělehradských médií, účastníků *antibyrokratické revoluce* i některých srbských funkcionářů. Jako příčina osobně mířených kampaní přitom nejčastěji sloužilo prohlášení obsahující i třeba jen mírné zpochybnění současného kurzu Miloševićova vedení. Z chorvatského prostředí patrně nejostřeji pocítil tyto útoky Stipe Šuvar. Šuvar patřil již od svých politických začátků v sedmdesátých letech k výrazným osobnostem chorvatské a poté i jugoslávské politické scény. Původní profesí vysokoškolský profesor sociologie se snažil svůj mocenský vzestup založit na image funkcionáře jednajícího důsledně v intencích Titova, Kardeljova a Bakarićova odkazu. Prezentoval se tak nejen jako znalec teoretických základů jugoslávského socialismu, ale především jako jejich obránce a realizátor.¹⁵ Jeho pojetí národnostní politiky se proto snažilo vycházet z důsledného odmítnutí nacionalismu či nacionální příslušnosti jako základní dělící linie mezi jugoslávskými národy. Šuvarova důslednost v tomto ohledu vedla k tomu, že neváhal vystoupit proti nacionalisticky zabarveným tendencím nejen v domácím, chorvatském prostředí, ale i u ostatních národů Jugoslávie.¹⁶ Zcela v duchu tohoto postoje vedl Šuvar ještě jako vysokoškolský pedagog koncem roku 1969 v tisku polemiku s chorvatským nacionalisticky orientovaným ekonomem Šimo Djodanem,¹⁷ či později v roce 1984 inicioval sepsání *Bílé knihy* mapující vzestup nacionalisticky laděných tendencí v kulturní, společenské i politické sféře.¹⁸ Skutečnost, že autory velké části z nich byly především spisovatelé srbského původu, zajistila Šuvarovi ostrou reakci srbských nacionalisticky orientovaných intelektuálů i srbského komunistického vedení.

Šuvar nastupoval v době počátečních mítinků ve Vojvodině, tedy koncem června 1988, do funkce předsedy federálního stranického předsednictva. Jeho vztahy s Miloševićem byly tehdy stále ještě na dobré úrovni. Šuvar totiž neváhal podpořit šéfa srbských komunistů při jeho zúčtování s Ivanem Stambolićem a podpořit avizovaný nový přístup Miloševićova vedení v otázce Kosova. Dokonce si svými výroky, kterými podpořil právo Srbska na ústavní změny, vysloužil nemalé sympatie srbských sdělovacích prostředků.¹⁹ Šuvar jako politik, jehož myšlenkovému světu bylo cizí jakékoliv stranění nacionalistickým výpadům, se záhy po svém nástupu do čela svazové stranické organizace konfrontoval s obnoveným nacionálním cítěním převážné části srbské společnosti. Ačkoliv patřil k těm funkcionářům, kteří dokázali chápat protestní pochody *antibyrokratické revoluce* jako v mnoha ohledech oprávněnou reakci na dlouho zanedbávanou problematiku postavení kosovských Srbů, odmítal uznat jejich samozvané právo útočit na institucionální a politické pilíře země. V podobném duchu Šuvar postupoval i při komentářích, kterými kriticky hodnotil nový přístup

15 Junak našeg doba, *Danas*, 3. 1. 1989, s. 12–13.

16 K otázce Šuvarova přístupu viz soubor jeho článků na toto téma: ŠUVAR, S., *Svi naši nacionalizmi*, Valjevo 1986.

17 K polemice mezi Šuvarem a Djodanem v otázce postavení chorvatské ekonomiky v jugoslávském hospodářství viz ŠUVAR, S., *Socijalizam i nacije*, 2, Zagreb 1988, s. 26–104.

18 Více viz *Bijela knjiga Stipe Šuvara*, Zagreb 2010 či NIKOLIĆ, K. — CVETKOVIĆ, S. — TRIPKOVIĆ, D., *Bela knjiga — 1984: Obračun sa „kulturnom kontrarevolucijom“ u SFRJ*, Beograd 2010.

19 ŠUVAR, S., *Nezavršeni mandat...*, s. 133.

Miloševićova vedení k národnostní problematice. V době již zmíněného Stambolićova pádu na podzim 1987 Šuvar podpořil Miloševićovu novou strategii i z toho důvodu, že ji považoval za účinnou odpověď na stále zřetelnější nacionalistická pnutí v srbských intelektuálních kruzích.²⁰ V druhé polovině roku 1988 však již i Šuvar pozoroval, že Milošević i přes svou počáteční důsledně titoistickou rétoriku přejal mnohé argumenty nacionalisticky smýšlející „kritické inteligence“. Šuvar se proto rozhodl na tyto nebezpečné tendence upozornit. Na zasedáních Předsednictva ÚV SKJ v listopadu a prosinci 1988 vystoupil s projevy, které v Srbsku odstartovaly vlnu obvinění a útoků proti jeho osobě. Šuvar Miloševićovi vyčetl, že srbská politická špička nedokázala dosud účinně a energicky reagovat na útoky proti Titovu jménu a odkazu. Záhy také v jednom z proslovů zabývajících se stavem v Makedonii varoval před tradičním srbským nacionalismem, který je podle Šuvara pro makedonské národní vědomí stejně nebezpečný jako podobné tendence bulharské, řecké či albánské.²¹ Následné obviňování Šuvara srbskými médii z chorvatského nacionalismu se odehrávalo ve značně hysterickém a velmi pochybnými argumenty podloženém tónu.

Útoky na Šuvara se v ovzduší radikalizujících poměrů na jugoslávské politické a společenské scéně přelily i do chorvatského prostředí. I přestože byl Šuvar funkcionářem delegovaným z Chorvatska, nebylo jeho postavení v mateřské republice ani zdaleka příznivé. Jistě k tomu přispěl i jeho zcela anacionální tón i fakt, že se nikdy necítil primárně chorvatským politikem úzce spjatým s rodným prostředím. Velký podíl na Šuvarově negativním obrazu v chorvatské veřejnosti však měla i některá chorvatská média. Zatímco přední a nejčtenější chorvatská periodika (týdeník *Danas*, deníky *Vjesnik* či *Slobodna Dalmacija*) dokázala svou kritiku vést v umírněném a pokud možno objektivním duchu, časopisy tíhnoucí k nonkonformnímu stylu publicistiky (tiskový orgán organizace mládeže *Polet* či týdeník *Start*) často tyto mantinely překračovaly a na Šuvara útočily s větší razancí. Spatřovaly v něm nejčastěji představitele dogmatického a zkosnatělého proudu nejen v rámci SKH, ale i ve špičce jugoslávské komunistické strany.²² Proto bylo jeho zvolení do čela SKJ v těchto kruzích doprovázeno určitým rozčarováním a označováno jako promarněná příležitost chorvatských komunistů. Od druhé poloviny roku 1988 se však situace zásadně změnila. Nacionalní homogenizace v Srbsku a Slovinsku obecně směřovala k tomu, že naděje i tužby velké části veřejného mínění směřovaly k silným lídrům. Chorvatská média a s nimi i nemalá část společnosti tak začaly na Šuvara pohlížet v tomto duchu. V době tvrdých osobních útoků ze strany bělehradských deníků *Politika* a *Politika ekspres*, jejichž vrchol byl patrný právě na počátku roku 1989,²³ byla však naopak u Šuvara oceňována jeho projugoslávská orientace a odvaha postavit se nacionalistické euforii v srbských kruzích.²⁴ Šuvar však nedokázal tohoto nárazového vzednutí popularity své osoby využít a s největší pravděpodobností tak učinit ani nechtěl. Idea silných politických

20 JOVIĆ, D., c. d., s. 409.

21 ŠPANOVIĆ, S., *Kvadratura jugoslavenskog kruga*, Zagreb 1989, s. 14–17.

22 K pohledu chorvatských médií na Šuvarovo působení viz ŠUVAR, S., *Nezavršeni mandat...*, s. 334–339.

23 Tamtéž, s. 292–334.

24 Junak našeg doba, *Danas*, 3. 1. 1989, s. 12–13.

vůdců stojících v čele nacionalismem zachvácených národů mu byla zcela cizí, i přestože mu politické ambice nechyběly.

Z řad chorvatského politického vedení neměl na počátku roku 1989 žádný jiný funkcionář reálnější perspektivu výrazněji a dlouhodobě na sebe upozornit. V mnoha ohledech to vypovídá nejen o stavu chorvatské politické elity, ale i o celkové realitě v této jugoslávské republice. Pro chorvatské vedení, jak jsme již výše konstatovali, byly národnostní otázka a mezietnické vztahy záležitostí, na kterou nemohlo a často ani nechtělo z nastíněných důvodů reagovat energičtějšími kroky. Místo toho se chorvatští komunisté snažili soustředit na ekonomické a sociální reformy, které se v kontextu již dlouhodobě se v krizi nacházejícího jugoslávského hospodářství těšily nemalé pozornosti politických kruhů napříč federací. Zatímco v státoprávních debatách a diskusích o mezietnickém napětí byla chorvatská vládnoucí oligarchie nanejvýš zdrženlivá a opatrná, v rozpravách o ekonomické rovině jugoslávské krize projevovala nebývalou aktivitu. Vycházelo to z jejího přesvědčení, že současná politická krize má své hluboké kořeny v obtížích hospodářských. V tomto ohledu hodnotila chorvatská vládnoucí vrstva i dramaticky se zhoršující národnostní vztahy. Mítinky *antibyrokratické revoluce* v Srbsku, Vojvodině, Černé Hoře a Kosovu tak byly primárně hodnoceny jako kumulace dlouhodobé sociální nespokojenosti a nahromaděných ekonomických potíží.²⁵

První dny roku 1989 však ukázaly, že laxní přístup chorvatského vedení k problému soužití jugoslávských národů nebude možné v dramaticky se měnící politicko-společenské realitě dlouhodobě aplikovat. Již v prosinci roku 1988 bylo federálním ústavním soudem označeno znění jednoho z článků chorvatské republikové ústavy o názvu úředního jazyka za protiústavní. V dosud platném znění ústavy z roku 1974 byl úřední jazyk v SRH definován jako „chorvatský spisovný jazyk, standardizovaná verze národního jazyka Chorvatů a Srbů v Chorvatsku, jenž je nazýván chorvatským či srbským [jazykem — pozn. autora]“.²⁶ Od poloviny osmdesátých let však byla i v Chorvatsku v některých intelektuálních kruzích patrná tendence vzdorovat stále patrnější kroatizaci srbochorvatského jazyka v Chorvatsku. Podle jejich mínění totiž platné znění republikové ústavy lze interpretovat i jako porušení zásady, podle které mají jugoslávské národy a národnosti neodcizitelné právo na vlastní pojmenování používaného jazyka. Měli tím na mysli především skutečnost, že příslušníci srbského národa v Chorvatsku mohou vnímat takto definovaný název společného jazyka za znevýhodňující či dokonce diskriminační. Taktéž poukazovali na skutečnost, že nacionálně smýšlející lingvisté v Chorvatsku kladli kontinuálně od počátku sedmdesátých let velký důraz na specifika chorvatské varianty společného jazyka a akcentovali především jeho rozdíly a odchylky od srbské verze. Tomuto „izolacionistickému“ trendu v chorvatské jazykovědě se snažili vzdorovat nejen jugoslávsky orientovaní odborníci, ale i chorvatští komunisté. Již na jaře 1987 byl přijat návrh na zahájení

25 Takovéto vnímání politické reality bylo chorvatskými funkcionáři prezentováno například v rozhovorech v tehdejšímu tisku. S předsedou Předsednictva SRH Ivo Latinem viz *Vjesnik*, 6. 1. 1989, s. 11, s členem nejvyššího stranického vedení Celestinem Sardelićem viz *Nepri-stajemo na nagodbe*, *Danas*, 31. 1. 1989, s. 11–13.

26 *Narodne novine, Ustav Socijalističke republike Hrvatske*, č. 8, 22. 2. 1974, s. 131.

legislativního procesu, jenž by změnil znění tohoto sporného ústavního článku.²⁷ Debaty o jazykové otázce v Chorvatsku však nabraly s rozhodnutím ústavního soudu koncem roku 1988 na obrátkách. Verdikt nejvyšší soudní instance v Jugoslávii totiž označil za oprávněnou stížnost z roku 1985, která poukazovala na to, že název úředního jazyka v SRH odporuje článku federální ústavy garantující rovnoprávné postavení národů a národností ve federaci.²⁸

V chorvatském prostředí se tak rozpoutala od konce šedesátých let nevídaná debata o této velice citlivé otázce. Diskuse spojené s tím, jak má být v dané formulaci název společného jazyka Chorvatů a Srbů na území SRH nazýván, ukázala, že bylo jen iluzí republikového vedení považovat ovzduší v Chorvatsku za zcela imunní vůči nacionálně podmíněným kontroverzím. Samotný Sabor SR Chorvatska otevřel o tomto tématu koncem roku 1988 veřejnou rozpravu, ve které se mělo nalézt řešení vyhovující chorvatskému národu i početné srbské komunitě. Otázka definice společného jazyka však měla i díky reminiscencím ohledně *Deklarace o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka* z roku 1967 nádech nanejvýš citlivé a nacionálně silně vyhrocené problematiky. Diskuse na toto téma byly proto v chorvatském veřejném prostoru na počátku roku 1989 charakterizovány nejen úpornými snahami dokázat neopodstatněnost rozhodnutí ústavního soudu, ale i mnohdy vyhrocenou argumentací zdůrazňující ponižující důsledek tohoto aktu pro chorvatské národní vědomí.²⁹ Bylo přitom stále patrnější, že v jazykových rozpravách se opět začali společensky angažovat jedinci, kteří se museli stáhnout z veřejné scény po potlačení *maspoku* v roce 1971.³⁰

Soužití Srbů a Chorvatů na území SRH se však v prvním lednovém týdnu roku 1989 dostalo na pořad dne i kvůli dalším událostem. Koncem prosince 1988 proběhla v Bělehradě před budovou, ve které sídlili i dopisovatelé záhřebského *Vjesniku* v tomto městě, demonstrace namířená proti dosavadní zpravodajské politice tohoto chorvatského listu. Během protestů zazněla i útočná hesla typu „Zapálíme *Vjesnik*“, „Táhněte do Záhřebu“ či „*Vjesnik* je albánský“. Na ochranu novinářů zasáhla dokonce i policie.³¹ Počet demonstrantů byl sice odhadován maximálně na čtyři desítky, přesto však svým agresivním stylem vyvolala v chorvatském prostředí silné znepokojení.

27 Chorvatské státní orgány navrhovaly, aby z příslušného ústavního článku bylo vypuštěno označení „chorvatský spisovný jazyk“. Nové znění „jazykového článku“ tak mělo podle jednoho z prvních návrhů znít: „V SR Chorvatsko je ve veřejném užívání chorvatský nebo srbský jazyk, standardizovaná verze národního jazyka Chorvatů a Srbů v Chorvatsku, jenž se nazývá i chorvatosrbštinou, respektive srbochorvatštinou.“ Cit. dle JAROŠEVIĆ, H., *Pri lozi istoriji srpskohrvatskog jezika. Jugoslovenski sporovi o statusu shj u periodu 1901–1991*, Beograd 2012, s. 156.

28 JAROŠEVIĆ, H., c. d., s. 143–162.

29 Toto stanovisko bylo patrné zvláště v přístupu v chorvatském prostředí vlivné katolické církve, viz *Kovana crkva u Hrvatskoj. Komentari Glasa Koncila (1987–1990)*, Zagreb 2013, s. 198–199. Změnu názvu úředního jazyka jednoznačně odmítaly i téměř všechny významnější vědecké či akademické instituce v Chorvatsku (Svaz chorvatských spisovatelů, Chorvatský filologický spolek, chorvatská sekce jugoslávské akademie věd apod.).

30 ŠPANOVIĆ, S., c. d., s. 13; ŽANIĆ, I., *Otrov u jeziku ili trovanje dijaloga? Slobodna Dalmacija: Forum*, s. 1–2; O jeziku ne odlučuju odluke, *Danas*, 3. 1. 1989, s. 41–43.

31 Hajka na novinare, *Vjesnik*, 4. 1. 1989, s. 3; *Vjesnik*, 9. 1. 1989, s. 9.

V mnoha ohledech byl tento bělehradský protest vyvrcholením již několik měsíců trvajícího napětí mezi některými exponenty *antibyrokratické revoluce* a chorvatskými médii. Zároveň však lze na základě celkového vyznění tohoto shromáždění či pohledem na jeho hlavní hesla zaznamenat i dosud latentní prvky srbsko-chorvatského napětí. Poprvé byla totiž pozornost některé ze série protestních shromáždění v Srbsku soustředěna výlučně na poměry v chorvatském prostředí. Novinářům působícím v hlavním městě Jugoslávie byl přitom vyčítán údajně neobjektivní či dokonce hrubě zkreslující způsob, s jakým přistupují k informování o aktuálním dění v Srbsku. Nikoliv náhodou se kritika dotkla především korespondentů *Vjesniku* pocházejících či dlouhodobě působících v užším Srbsku. V tomto směru byla stížnost na jejich činnost koncipována jako upozornění na hrubý prohřešek vůči stranické disciplíně a partiijní linii srbských komunistů po VIII. zasedání ÚV SKS, tedy po upevnění Miloševićových pozic. *Vjesnik* na svých stránkách celou demonstraci jednoznačně odsoudil a označil ji za součást mítinkové mašinérie *antibyrokratické revoluce*.³² Tato reakce záhřebského deníku vyvolala pohoršení v některých bělehradských společensko-politických organizacích a institucích, které takovou argumentaci odsoudily jako zkreslující popis prostředí hlavního města.³³ I přes značnou míru sebekritiky však ani samotný stranický aktiv *Vjesniku* na své následné schůzi nechtěl akceptovat svou výlučnou vinu. Záhřebští novináři naopak poukazovali na skutečnost, že jejich primárním a dlouhodobým záměrem je nepřispívat k dalšímu nárůstu napětí v jugoslávské společnosti. Zcela v tomto duchu proto údajně odmítali otiskovat i stále častější dopisy čtenářů útočící na kroky srbského vedení a na osobu Slobodana Miloševiče. Stranicky angažovaní novináři *Vjesniku* tak celý případ zařadili do kontextu silně vyhoceného mediálního napětí, jež bylo v jugoslávském prostředí patrné minimálně od roku 1988.³⁴ Celkové reakce na bělehradskou demonstraci však potvrdily, že i takto omezená epizoda v srbsko-chorvatských vztazích představuje potenciálně výbušnou, i když na počátku roku 1989 v mnoha ohledech stále latentní rovinu jugoslávské krize.

Tato skutečnost byla jasně patrná i na ohlasech, které vzbudily výroky srbského spisovatele Jovana Raduloviće v rozhovoru pro srbský deník *Jedinstvo*, vydávaný v Prištině. Radulović byl v té době známým literátem, jenž přispěl k odtabuizování srbsko-chorvatských vztahů během druhé světové války svým dramatem *Golubnjača* z roku 1983.³⁵ Patřil do okruhu silně nacionalisticky orientovaných srbských spisovatelů, kteří kritizovali postavení Srbska a Srbů obecně v rámci komunistické Jugoslávie. V tomto ohledu se tak Radulović svými argumenty pohyboval zcela v intencích tezí *Memoranda SANU*, které bylo vypracováno skupinou srbských intelektuálů a jehož neúplné znění bylo zveřejněno v září 1986. Radulović v novoročním interview kosovskému listu upozorňoval na údajně nedůstojné a podřadné postavení srbského národa v Chorvatsku, jenž označil dokonce za horší než v případě Srbů v Kosovu. Radulović sám pocházel z dalmatského kraje, a proto své teze prezentoval jako názor dobře informované osoby. Jeho rétorický styl přitom vynikal nejen otevřeností, ale

32 Momci za sve mitinke, *Vjesnik*, 6. 1. 1989, s. 1.

33 Etikete najlakše izmisliti, *Vjesnik*, 7. 1. 1989, s. 5.

34 Odbačene neopravdane optužbe, *Vjesnik*, 11. 1. 1989, s. 4.

35 NIKOLIĆ, K., c. d., s. 39–40.

i značným přeháněním, účelovými manipulacemi a argumentací za použití selektivních údajů.³⁶ Radulović navázal ve svých odpovědích na dosavadní trend nacionálně silně vyhocených kampaní v Srbsku. Otevřeně totiž povolával k odpovědnosti vysoké funkcionáře Chorvatska srbského původu. Zmíněn tak byl například Stanko Stojčević, který stál tehdy v čele chorvatských komunistů či dlouholetý funkcionář Dušan Dragosavac, jenž jako jeden z mála otevřeně kritizoval Miloševićův kurz.³⁷ V chorvatském prostředí představovaly výroky podobného typu vždy nanejvýš ožehavou otázku. Teze otevírající kontroverzní body srbsko-chorvatských vztahů v průběhu 20. století a jejich současný stav však byly v poslední třetině osmdesátých let stále častější. Zatímco zhruba do roku 1988 se jednalo o silně zpolitizované a nacionalisticky zabarvené polemiky mezi záhřebskými a bělehradskými intelektuály o počtech obětí za druhé světové války,³⁸ na přelomu let 1988 a 1989 se již otázka současných vztahů mezi dvěma nejpočetnějšími národy Jugoslávie stále zřetelněji posouvala do dimenzí nacionálně právních.

Radulovićovy výroky se dočkaly tvrdé reakce nejen z oficiálních míst, ale pokud můžeme soudit na základě reakcí čtenářů v chorvatských médiích, tak i z řad širší veřejnosti. Přestože se i tehdejší novinářská praxe stále ještě pohybovala v určitých limitech autocenzury, nelze například četné dopisy rozhořčeně reagujících čtenářů paušálně označit za pouhou snahu o prezentaci stále respektovaných ideologických axiomů o bratrství a jednotě jugoslávských národů. Záhřebský *Vjesnik* dokonce musel kvůli náhlému nárůstu takových příspěvků na několik dní rozšířit svou čtenářskou rubriku. Ilustrativní byl v tomto ohledu příspěvek jednoho z čtenářů, jenž končil slovy: „Vaše starost, soudruhu Radulovićí, je zbytečná. Váš článek nepřišel vhod Srbům v SR Chorvatsko. Nechte nás na pokoji.“³⁹ Argument odmítající údajnou starost Srbijanců (tedy příslušníků srbského národa z tzv. užšího Srbska) o osud a postavení srbské komunity v samotném Chorvatsku se často objevoval i v dalších příspěvcích. Naopak v nich rezonovala silná touha dokázat, že Radulovićovy teze jsou zcela nepřijatelné a hrubě zkreslující. Srbskému spisovateli bylo vyčítáno, že skutečné národnostní poměry v Chorvatsku nezná, a proto nemá právo se k nim takto kriticky vyjadřovat. Čtenáři reagující na Radulovićův novoroční rozhovor se tak snažili prezentovat důkazy plné národnostní i občanské rovnoprávnosti Srbů v Chorvatsku.⁴⁰

Chorvatské politické vedení nereagovalo přímo a jasně ani na bělehradské demonstrace ani na Radulovićovy výroky. Přestože tyto události ukázaly potenciální ohniska problémů bezprostředně se dotýkajících vývoje v chorvatském prostředí, pozornost chorvatských komunistů se musela opět soustředit na průběh a přímé dopady obnovených mítinků *antibyrokratické revoluce* v Černé Hoře. V druhém lednovém týdnu totiž masivní demonstrace v této nejmenší jugoslávské republice vedly k svržení drtivé většiny zdejších funkcionářů napříč všemi státními i stranickými institucemi a orga-

36 Kad književnik sije uvrede, *Vjesnik*, 9. 1. 1989, s. 5.

37 ŠPANOVIĆ, S., c. d., s. 45–46.

38 K těmto polemikám viz NIKOLIĆ, N., *Prošlost bez istorije. Polemike u jugoslovenskoj istoriografiji 1961–1991*, Beograd 2003, s. 279–317.

39 Vaša briga je suvišna, *Vjesnik*, 13. 1. 1989, s. 11.

40 Viz například Radulovićevo „otkriće“, *Vjesnik*, 13. 1. 1989, s. 11.

nizacemi. Po pádu vojvodinského a kosovského politického vedení tak desetitisícové demonstrace s výrazným nacionálním tónem přinutily i zdejší Miloševićově politice se vzpírající mocenskou elitu odstoupit. Protestní vlna a s ní spojené pocity srbské nacionální euforie poukazující na konečné „sjednocení srbského tábora“ tak zažívaly jeden ze svých největších vrcholů.⁴¹

Pád černohorského vedení posílil Miloševićovu pozici ve federaci. Politická vedení ostatních republik i svazové orgány však události v Titogradu vnímaly jako další důvod k obavám o stabilitu a mezinacionální soužití v zemi. Tyto obavy a vážné pochybnosti o dalším vývoji Jugoslávie byly charakteristické i pro první reakce chorvatských komunistů. Šuvar jako v té době jistě nejvýraznější funkcionář z Chorvatska pokračoval ve vztahu k celému fenoménu *antibyrokratické revoluce* ve svém negativním postoji z předešlého roku. Jako jeden z mála politiků nenáležících k Miloševićově bloku byl schopen v těchto událostech rozpoznat i jejich sociální a ekonomickou dimenzi. Zároveň však opakovaně upozorňoval na jejich silně negativní dopady na politickou stabilitu v zemi. Vynucené demise řádně zvolených funkcionářů a rychle nabízená řešení mimo rámec politicko-společenského systému považoval Šuvar za zcela nepřijatelnou praxi. Pád černohorské garnitury přitom vnímal těžce i z osobního hlediska. Šuvara totiž pojily s Markem Orlandićem a Vidojem Žarkovićem nejen obdobné politické názory, ale i velmi dobré osobní vztahy.⁴²

Právě Šuvarovo hodnocení dramatických událostí v Titogradu se stalo předmětem opětovného, svou razancí i politickým významem nejzávažnějšího útoku na jeho politické postavení. Nově zvolené vedení vojvodinských komunistů přijalo jako jeden ze závěrů své stranické konference v polovině ledna 1989 žádost o odvolání Šuvara z čela kolektivního stranického předsednictva. Svůj požadavek se přitom snažili podepřít značně nevyváženou a hlavně nepodloženou argumentací. Šuvarovi byl totiž zazlíván údajný výrok, podle kterého hodnotil nepříznivě nově vzniklou situaci. Pád titogradské politické špičky a faktické posílení pozic promiloševićovského tábora měl Šuvar podle jednoho z delegátů konference označit za komplikaci pro politickou rovnováhu ve federaci. Jako účinné řešení prý navrhoval zrušení statusu federálních jednotek pro obě autonomní oblasti, jež by vedlo k oslabení výsledků *antibyrokratické revoluce*.⁴³

Politická budoucnost Stipe Šuvara měla být mimo jiné předmětem dlouho avizovaného 20. zasedání ústředního výboru SKJ. Schůze jugoslávské stranické elity byla považována nejen ze strany médií za přelomovou. Kromě Šuvarova postavení se 20. zasedání mělo zabývat i hodnocením dynamického vývoje federace v uplynulých měsících. Bezprostředně před termínem jeho zahájení zasedala všechna stranická grémia v jednotlivých republikách a autonomních oblastech. Na jejich půdě se odehrávala mnohdy bouřlivá rozprava. Rozdílné, v některých případech až protichůdné nazírání na vývoj jugoslávské krize přitom ukazovalo na stále patrnější názorové rozdělení Svazu komunistů Jugoslávie. Odráželo se v něm nejen odlišné vnímání drama-

41 Sezona zrelih krušaka, *Danas*, 17. 1. 1989, s. 7–9.

42 O blízkých vztazích mezi Šuwarem a černohorskými funkcionáři viz ŠUVAR, S., *Moji obračuni s njima*, in: <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1045346.html>.

43 ŠPANOVIĆ, S., c. d., s. 12.

tických procesů především v srbském prostředí, ale v mnohém i nejednotné smýšlení o budoucím směřování země.⁴⁴

Vývoj situace v oblastech zasažených *antibyrokratickou revolucí* stavěl chorvatské politiky do složité pozice. Otevřené vystoupení proti mýtinkům *antibyrokratické revoluce* by bezpochyby vedlo k dalšímu vyostření situace. Srbská média i řada tamějších institucí navíc reagovala na jakékoliv zpochybnění Miloševićova kurzu se stále patrnějším podrážděním a značnou mírou agresivity. Již od léta roku 1988 přitom měli i vrcholní chorvatští činitelé zkušenosti s útočnými až nenávisnými kampaněmi, ať už v srbských médiích či během masivních protestů *antibyrokratické revoluce*. Například Josip Vrhovec, jenž byl chorvatským zástupcem ve státním předsednictvu, byl na jedné z nich dokonce absurdně dáván do spojitosti s Vatikánem.⁴⁵ Ostré kritiky se také dočkala jeho návštěva USA, uskutečněná počátkem května 1988. Srbská média totiž vystoupila s pochybnostmi naznačujícími, že Vrhovec ve Spojených státech jednal o partikulárních zájmech Chorvatska a nikoliv jugoslávského státu.⁴⁶

ÚV SKJ se nakonec sešel k jednání 24. ledna 1989. Události posledních týdnů zapůsobily patrně na mnohé z členů ústředního výboru velice silným dojmem. Rétorika chorvatských komunistů se totiž v mnohém odlišovala od předchozích prohlášení a vystoupení, ať již v rozhovorech pro média či na stranických grémiích. V tomto směru byl v jejich proslovech patrný posun i v analýze současné situace. Celestin Sardelić tak například konstatoval, že aktuální situace je ukázkou střetu mezi reformními a protireformními silami. Druhá z nich přitom postupuje podle něj na základě hesla „čím hůře, tím lépe“. Sardelić měl přitom na mysli, že vůdci i aktéři současného dění v Srbsku mají patrně v úmyslu záměrně využívat nespokojenosti obyvatel Jugoslávie pro politické cíle. Události minulého roku i prvních dní roku 1989 tak podle něj rozhodně nevedou ke kýženému řešení kosovské krize a naopak směřují jednoznačně k mezietnickým konfrontacím.⁴⁷

Na zasedání pléna SKH vystoupili i delegáti, kteří se snažili svými projevy reagovat na v mediálních kruzích často opakovanou tezi o *chorvatském mlčení* v nejvyšších stranických a státních kruzích této druhé nejlidnatější jugoslávské republiky. Proslov někdejšího ředitele jugoslávské národní banky Tomislava Badovince patřil k těm nejpráhlejším. Události na jugoslávském politickém kolbišti označil za pokus „zrušit federativní a rovnoprávný způsob rozhodování v Jugoslávii, aby se v krajní míře vytvořil takový mezinacionální konflikt a chaos, který by buď rozbil Jugoslávii, nebo ji zformoval podle vkusu jedné národní síly, jedné federální jednotky, jednoho vůdce“.⁴⁸ Poprvé v tak otevřené a početné míře bylo možné také zaslechnout přímou kritiku Slobodana Miloševića a jeho politického kurzu. Zazněl dokonce i požadavek, aby se federální stranické orgány zabývaly jeho osobní odpovědností za dramatické

44 Viz například: Trenutak razjašnjenja, *Slobodna Dalmacija*, 24. 1. 1989, s. 3; Zahtjev: Smijeni Šuvara, *Slobodna Dalmacija*, 26. 1. 1989, s. 6.

45 *Vjesnik*, 9. 1. 1989, s. 9.

46 TUĐEN, B., c. d., s. 209–210.

47 *Vjesnik*, 25. 1. 1989, s. 4.

48 Tamtéž, s. 6.

události posledních měsíců. Právě Milošević totiž podle něj přímo rozhodoval o tom, kdo má být vyměněn či sesazen ze své funkce. Tyto metody dokonce neváhal srovnat se stalinistickou praxí.⁴⁹

Nejvýše postavení straničtí činitelé však k této rétorice nepřistoupili. V mnoha ohledech to bylo pochopitelné. Na rozdíl od mnohých řadových členů ústředního výboru si nemohly prohlášení tohoto typu dovolit. Šéf chorvatských komunistů Stanko Stojčević v úvodním projevu odmítl vyhrocenou atmosféru mítinkové vlny. Zvláště přitom kritizoval stále častější praxi bělehradských médií přisoudit vinu za aktuální potíže údajným nepřátelům národa. Kritické hlasy otevřeně narážející na údajné *chorvatské mlčení* však podrobněji rozvádět nechtěl. Naopak zopakoval, že vedení Chorvatska se v posledních letech především snažilo soustředit na proces deetatizace a podpořit tak hospodářské aktivity.⁵⁰ Také stranický tajemník Drago Dimitrović se snažil v jistém ohledu krotit nálady svých spolustraníků. Četné kritiky Miloševićovy politiky tak v jednom ze svých vystoupení upozornil, že Svaz komunistů Chorvatska nedisponuje možnostmi iniciovat konkrétní kroky vedoucí k otevření otázky případné odpovědnosti jednotlivých členů ÚV SKJ.⁵¹

Průběh schůze ÚV SKH přitahoval pozornost nejen chorvatských médií, ale i značné části společnosti. Chorvatská veřejnost byla i přes dramatické události minulého roku stále ještě zvyklá slyšet z úst většiny republikových funkcionářů frázovité projevy, které se až úzkostlivě vyhýbaly případné konfrontaci. Nyní však měla možnost poprvé sledovat otevřenou kritiku procesů, jež otráasaly Jugoslávií v posledních měsících. Jeden z komentářů záhřebského *Vjesniku* ocenil, že veřejnost měla konečně „příležitost slyšet i oficiální stanovisko, Chorvatska, které mlčí“.⁵² Příznivé reakce médií jen ukazují, jak žádané a očekávané byly reakce chorvatských nejvyšších míst na bouřlivý vývoj v jugoslávské federaci. Očekávání jasnějšího a ráznějšího přístupu tak byla v předvečer údajně přelomového 20. zasedání ÚV SKJ v mnoha ohledech naplněna. Chorvatští delegáti tak mohli na bělehradské jednání dorazit posílení konkrétnějšími projevy důvěry ve vlastní republiku.

Třídenní jednání ústředního výboru Svazu komunistů Jugoslávie bylo jako událost nejvyššího významu přenášeno jen s hodinovým odstupem televizními stanicemi napříč Jugoslávií. Nesporně nejsledovanější byl přitom případ partijského šéfa Stipe Šuvara. Jeden z tajemníků ÚV SKJ Štefan Korošec přečetl na úvod plenárního jednání dopis stranické konference vojvodinských komunistů. Jejich žádost na odvolání Šuvara z čela SKJ přitom označil za legitimní, avšak nijak podepřenou konkrétními argumenty. Na této skutečnosti ztroskotal nakonec tento požadavek jako celek. Zajímavé pro pochopení velmi pomalu, ale přesto stále jasněji měnícího se klimatu v nejvyšších kruzích Chorvatska bylo vystoupení Ivo Družiće. Chorvatský komunista totiž na sebe strhnul pozornost tím, že svůj proslov přímo adresoval Slobodanu Miloševićovi a Stipe Šuvarovi. Ne zcela bezdůvodně označil tyto dvě politické osoby za představitele dvou stále patrněji se rozcházejících proudů v rámci SKJ. Zatímco

49 Tamtéž, s. 5.

50 Tamtéž, s. 5–6.

51 Tamtéž, s. 6.

52 Tamtéž.

Šuvara Družić vyzval pouze k upřesnění některých jeho názorů, výroky určené Miloševićovi vzbudily značný rozruch. Ačkoliv se — a v tom se lišil od velké většiny delegátů z Chorvatska — Družić shodl s Miloševićem na jeho přístupu ke kosovské krizi, podrobil jeho celkový politický styl dosud nevídané kritice. Srbskému vůdci vyčetl, že ve svých četných projevech sice hovoří o jednotě a Jugoslávii, ale takřka bez zmínek o Titovi či federalismu. Družić tedy vyzval Miloševiče, aby vysvětlil, jak mají být chápány jeho výroky volající po jednotě Srbů a jestli tedy zahrnují i Srby mimo území užšího Srbska. Jako v prvé řadě stranickému funkcionáři pak chorvatský delegát Miloševićovi připomněl, že by měl vyjít i mezi obyvatele albánské národnosti. Milošević se při reakci na Družićův výstup vyhnul odpovědi na tyto krajně citlivé části projevu chorvatského funkcionáře.⁵³

Výsledky 20. zasedání k dlouho očekávanému přelomu nakonec nevedly. Jugoslávští komunisté zůstali i po jeho skončení vnitřně rozdělení a v některých případech i osobně znesváření. Jediným konkrétnějším důsledkem bouřlivých diskusí a vyčerpávajícího jednání tak byla únava z dlouhodobých konfrontací. Počátkem února 1989 tak došlo v politickém i mediálním prostředí k jistému uklidnění. Jako již mnohokrát v právě se zaplétající jugoslávské krizi se však jednalo pouze o krátkodobé vydechnutí. Již za celý měsíc zemí znovu otřásla kosovská krize. Ostrý střet slovinské a srbské politické elity kolem této ožehavé otázky jen potvrdil, že hledání politického konsenzu bude v stále rozdělenější jugoslávské společnosti nanejvýš obtížným úkolem. Chorvatská mocenská elita přitom prakticky po celý rok 1989 nedokázala přistoupit k rozhodnější akci, kterou by jasně potvrdila svou jinak nespornou jugoslávskou orientaci. Důsledné trvání na titoistických základech jugoslávského systému se tak v kontextu překotného vývoje a obav chorvatských komunistů z ráznějších kroků stále jasněji ukazovalo jako těžko aplikovatelná strategie v čase rozpadu společného státu.

ABSTRAKT

VE VÍRU JUGOSLÁVSKÉ KRIZE

CHORVATSKO NA POČÁTKU ROKU 1989

Studie analyzuje celkovou situaci v Chorvatsku na počátku roku 1989. Vnitropolitické a společenské události jsou zařazeny do obecného kontextu jugoslávské krize, která se právě na počátku roku 1989 výrazně dramaturgizuje. Autor definuje základní priority a stanoviska nejvyšší chorvatské mocenské elity v tomto období. Základní kontury politiky *chorvatského mlčení*, jak byl postoj chorvatských komunistů po roce 1971 nazýván, se autor snaží ukázat na nejdůležitějších událostech ledna roku 1989. Odborná studie je založena na studiu hlavních chorvatských periodik a dosud stále skrovné sekundární literatury.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jugoslávie, Chorvatsko, Slobodan Milošević, antibyrokratická revoluce, Stipe Šuvar, chorvatské mlčení

53 Vjesnik, 1. 2. 1989, s. 5; Kako su padale maske, Danas, 7. 2. 1989, s. 7–10.

ABSTRACT**IN THE MAELSTROM OF THE YUGOSLAV CRISIS
CROATIA AT THE BEGINNING OF THE YEAR 1989**

This study analyzes the overall situation in Croatia at the beginning of the year 1989. Internal political and social events are included in the overall context of the Yugoslav crisis, which was dramatizing at the beginning of 1989. The author defines the basic priorities and opinions of the high Croatian power elite in this period. The basic contours of Croatian so called “politics of silence”, how attitude of the Croatian communists after 1971 was called, are exemplified by the most important events of January 1989. This study is based on an analysis of the major Croatian periodicals and still meagre secondary literature.

KEYWORDS

Yugoslavia, Croatia, Slobodan Milošević, Anti-bureaucratic revolution, Stipe Šuvar, politics of silence

Boris Mosković | Faculty of Arts Charles University in Prague | boris.moskovic@seznam.cz